

Напрями оновлення методології досліджень в економічній науці

Шиян Д.В., д-р. екон. наук, доцент

Харківський національний аграрний університет ім. В.В. Докучаєва

Розглядаються проблеми формування методології досліджень в аграрній в економіці сучасних умовах, її взаємозв'язок з категорією «парадигма». Підкреслюється, що методологія перетворилася в нову дисципліну сучасної економічної науки, яка вивчає практику функціонування і тенденцію розвитку економічної науки. Методологія і парадигма є самостійними, але в цілому ряду відносин спорідненими поняттями.

The problems to form the research methodology in agrarian economy under modern conditions and its correlation with “paradigm” category are considered/ It is stressed that methodology has become a new discipline of modern economics science which studies the practice of functioning and the tendency of economics science paradigm are independent conceptions but they are related in the whole number of relations.

Однією з важливих складових підвищення рівня досліджень у сфері аграрної економіки абсолютно обґрунтовано розглядається оновлення її методології. Відносно цього серед дослідників розбіжностей у поглядах практично немає. А стосовно того, як це зробити найкращим чином, думки висловлюються різні, причому нерідко діаметральні за своїм змістом.

Свого часу добре відомий своїми дослідженнями у галузі методології С.В. Мочерний вважав, що ситуація з розробкою методологічних проблем як в Україні, так і в Росії явно незадовільна і має тенденцію до погіршення [1, с.5], хоча у світовій економіці, починаючи з 80-х рр. почався методологічний бум [2, с.5]. З цим погоджуються сьогодні і українські економісти. Так, В.М. Тарасевич вважає, що методологічний бум, що з'явився у 80-90-х рр. ХХ ст. триває і дотепер [3, с. 34]. За цей період економічна методологія зробила величезний крок у своєму розвитку. Взяти хоча б такий приклад. С.В. Мочерний етапною подією в науці методології вважав монографію І.П. Сулова [4]. У дійсності ним було підготовлено навіть дві монографії з методології економічних досліджень. Причому обидві вони вийшли друком у

центральных видавництвах Радянського Союзу і для свого часу були помітним явищем [4, с. 34].

Одна з характерних особливостей позиції І.П. Сулова, яка послідовно проводилася ним в обох монографіях, полягала в негативному відношенні до всього, що пов'язано з представниками економічної думки західних країн. Став об'єктом критики достатньо відомий на той час як автор підручника «Економіка» П. Самульсон, правда без посилання на його працю [Там само, С79]. Але в монографіях, присвячених методології економічних досліджень відсутні посилання на праці західних економістів, які безпосередньо торкалися цієї проблематики. Зокрема це стосується проблемної статті М. Фрідмена, «Методологія позитивної економічної науки» опублікованій у 1953 р. [5]. А ця праця важлива з багатьох позицій, зокрема з тієї, що за висловами Стюарта, вона була причиною «Методологічного параліча, на зміну якому пізніше прийшов методологічний бум» [2, с. 14].

Наслідки цього явища багатоаспектні, але в даному випадку нами ставиться за мету розглянути тільки один з них, який полягає у з'ясуванні суті і співвідношенні двох понять «методологія» і «парадигма». Будучи дуже активно вживаними дані поняття використовуються в різних контекстах. До того ж у дуже авторитетних виданнях трапляється з така ситуація. У монографії В. Базилевича і В. Ільїна вживається таке словосполучення «марксистська парадигма філософствування» [6, с.13]. А якщо звернутися до глосарія, який супроводжує монографію, то з'ясовується, що парадигма – це поняття, яке використовується в історії філософії і культури для характеристики примату ідеального над матеріальним [Там само, С.690]. Таке трактування парадигми дуже відрізняється від загально прийнятих, в тому числі в філософії, про що свідчить звернення до філософського словника в якому зазначається: «Парадигма – це сукупність теоретичних і методологіях передумов, які визначають конкретне наукове дослідження» [7, с.334].

Як не дивно, але у підручниках і навчальних посібниках з методології та методики економічних досліджень може трапитись така ситуація, що поняття парадигми взагалі відсутнє. Хоча є і окремі виключення [8]. Ще один важливий момент пов'язаний з тим, що висловлюється думка, що саме парадигмальна проблематика поки що є найбільш адекватно предметним аспектом політичної економіки [3, с. 24].

Викладене вище підводить до питання, яке відрізняє високий рівень дискусійності – про парадигму сучасної економічної науки. Первинне значення цього слова у грецькій мові означає, зокрема, приклад із історії, взятий з метою доказу [9, с. 472]. В активний науковий обіг воно увійшло після появи праці американського історика науки Т. Куна [10].

У його розумінні парадигма означала поняття загальних взірців теоретичних або емпіричних знань, дослідницької методології. І якщо відкривалися аномальні факти, які не можна було пояснити в рамках наукової парадигми, то тоді і відбувалася наукова революція. Формуючи загальне уявлення про поняття парадигми, дане положення не розкриває, в чому конкретно воно проявляється. Один із варіантів більш конкретного змісту поняття парадигми зводиться до того, що це сукупність теоретичних і методологічних передумов, які визначають конкретне наукове дослідження [7, с. 354]. При даному його трактуванні методологія виступає складовою парадигми. Подібної точки зору дотримується і А. Гальчинський. Він зокрема відмічає, що методологія виступає основою формування нової парадигми [11, С. 4]. З іншого боку, В.Д. Базилевич і В.В. Ільїн, розглядаючи проблему методологічного оновлення економічної теорії, наголошують на складності її вирішення, оскільки адепти її сучасного варіанта перебувають у парадигмі такої класичної методології [12, с. 106]. Таким чином, методологія розглядається як похідна від парадигми, яка визначає загальне спрямування досліджень.

Серед інших положень методології економічної науки виділяються проблеми, які мають місце з одного боку, в теорії, з іншого – в прикладній

економіці [2]. Один із редакторів видання виділяє перелік головних тем в методології, зокрема? природу теорії в економічній науці, що економісти можуть знати про реальність і наскільки вони спроможні передбачити майбутнє [2, с. 9]. Ці положення, на нашу думку, можна розповсюдити на формування змісту сучасної парадигми, коли вона, як і методологія формує орієнтири в проведенні досліджень. Тобто тоді, коли вони виступають як близькі, але не тотожні поняття.

Зазначена проблематика не включає до свого складу таку специфічну проблему, як визначення місця продуктивних сил в економічній науці. Можливо це тому, що західні методологи економічної науки не вбачали в ній проблему. Але вона в силу ряду причин набула особливої актуальності для дослідників методології і відповідно формування змісту сучасної парадигми.

Продовжуючи пошук відмінностей в трактуванні понять «парадигма» і «методологія» вважаємо за доцільне звернутися ще до двох публікацій. Автори першої з них виходять з того, що методологія представляє собою систему теоретичних положень, які в межах теорії розкривають філософські і предметні світоглядні положення шляхом формування принципів і методів та інструментарію пізнавальної освітньої і прагматичної діяльності над об'єктом реального світу [13]. Якщо співставити дане положення із позицією В.М. Тарасевича стосовно складових наукової парадигми, то є підстави констатувати наявність певної єдності в підходах до визначення суті двох різних понять.

У тих випадках, коли схожість дуже значна, виявляється, що це положення різного рівня, бо одна справа, коли розглядаються світоглядні принципи і зовсім інша у випадку розгляду методичних підходів і тим більше методичного інструментарію. Питання пов'язані з методичним інструментарієм явно не парадигмального рівня на відміну від проблем світоглядного характеру. Тобто є підстави констатувати, що є такі положення, як можуть одночасно входити як і в парадигму, так і в методологію, вказуючи тим самим на їх певну єдність. Не випадково в

науковій літературі трапляється такий вислів: методологічна база парадигмального характеру. Підтверджує дану констатацію, але з протилежних позицій? ще один варіант сполучення даних понять: методологічні принципи нової парадигми [14]. Причому вважаємо за необхідне підкреслити – мова йде не про методологічні принципи побудови нової парадигми, а принципи у складі вже існуючої парадигми.

Якщо звернутися до бачення зазначеного вище авторами змісту парадигми, то воно зводиться до таких положень. Парадигма – це стійке бачення, формалізоване у вигляді системи філософських, предметних світоглядних положень, які жорстко регламентують вибір проблем, основні напрямки наукового пошуку, методи, інструменти пізнання та діяльності з розв’язання цих проблем [Там само]. З’являються підстави для констатації наявності певної, або навіть значної схожості у підходах до визначеності змісту двох понять, що розглядаються в одних і тих же авторів. Це очевидно, є додатковим аргументом на користь того, що методологія і парадигма – це споріднені в багатьох відношеннях поняття.

Продовжуючи аналіз в цьому напрямку, звернемося до публікації відомого російського методолога О.І. Ананьїна, в якій економічна наука розглядається в дзеркалі методології [15]. Він приєднується до думки тих авторів, які вважають, що у 80-ті роки минулого століття у світовій економічній літературі почався методологічний бум, який продовжується і до теперішнього часу.

Щодо ролі парадигми, яка в першу чергу виступає основою формування світоглядної позиції у процесі досліджень, то з нею пов’язується можливість того, що одні і ті ж факти, які належать до однієї і тієї ж області, можуть отримувати різне теоретичне пояснення. Вказується також на те, що відбувається еволюція методології і змісту методологічних досліджень, Відповідно відбулася зміна ролі методолога: якщо раніше він озброєний філософією науки, визнав провідником кодексу поведінки вченого, то в теперішній час він перетворився на дослідника, який допомагає вченим,

безпосередньо зайнятим виявленням закономірностей і законів, обґрунтовувати науково дослідні програми або парадигми [Там само, С. 138].

Для розуміння змісту парадигми важливе значення має висунута Т. Куном концепція, згідно з якою вчений сприймає об'єкт свого дослідження не безпосередньо, а з допомогою парадигми, як виразом конкретної колективної свідомості наукового співтовариства, а також її ролі у формуванні методологічних стандартів. Суть питання полягає в тому, достовірність отриманих в процесі досліджень результатів значною мірою визначається тим, як застосований метод відповідає методологічному стандарту. Останній виконує роль своєрідного методологічного фільтра. Причому наукову парадигму Т. Куна пропонується вважати методологічним взірцем, яка до того ж забезпечує загальне бачення предметної області [Там само, С. 143].

Викладене вище слугує підставою для формулювання таких висновків. Прогрес наукового знання, його все більш повне виконання практичної функції значною мірою визначаються рівнем методологічного забезпечення досліджень, а на даному етапі розвитку науки – особливо в галузі економіки. Є всі підстави погодитися з тим, що занепад у галузі методологічних досліджень змінився методологічним бумом, одним із наслідків якого слід вважати введення в науковий обіг поняття «наукова парадигма», яке виконує відносно до конкретних досліджень світоглядну функцію, а також орієнтує на вибір найбільш вагомих для кожної науки проблем. Методологія внаслідок потужного розвитку перетворилася в нову дисципліну сучасної економічної науки, яка вивчає практику функціонування і тенденцію розвитку економічної науки, в тому числі визначає підходи до побудови її парадигми. Методологія і парадигма є самостійними, але в цілому ряду відносин спорідненими поняттями.

Література: 1. Мочерний С.В. Методологія економічного дослідження / С.В. Мочерний. – Львів: Світ, 2001. – 416 с. 2. Гринуэй Д. Панорама экономической мысли конца XX столетия. В 2-х т. / Д. Гринуэй, М. Блини, И.

Стюарт. – С.Пб: Экономическая школа, 2002.- 743 с. 3. Тарасевич В.М. Політична економіка: ім'я власне, широкий смисл і предметний простір / В.М. Тарасевич // Економічна теорія. – 2012. - №1. – С. 21-34. 4. Суслов И.П. Методология экономического исследования / И.П. Суслов.- Общие вопросы. – М.: Мысль, 1974. – 334 с. 5. Фридман М. Методология позитивной экономической науки / М. Фридман. - М.: THESIS, 1994.- 52 с. 6. Базилевич В. Метафізика економіки / В. Базилевич, В. Ільїн. - К.: Знання, 2007 – 718 с. 7. Философский словарь / под ред. И.Т. Фролова. – М.: Политиздат, 1986. – 590 с. 8. Гальчинський А.С. Економічна методологія. курс лекцій / А.С. Гальчинський. – К.: АДЕЛЬФ, 2010. – 572 с. 9. Словарь иностранных слов. под ред. И.В. Лехина, С.М. Локшиной, Ф.М. Петрова и др. – М.: Советская энциклопедия, 1964. – 784 с. 10. Структура научных революций / Т. Кун. – М.: Мысль, 2001. – 434 с. 11. Гальчинський А. Економічний розвиток: Методологія оновлення парадигми / А. Гальчинський // Економіка України. - 2012. - №5. – С. 4-17. 12. Базилевич В.Д. Книга, яку варто читати / В.Д. Базилевич, В.В Ільїн // Економічна теорія. - 2012. - №1. – С. 105-108. 13. Гач В. Побудова термінологічної системи форм організації наукового знання / В. Гач, О. Россошанська, О. Медведєва // Науковий світ. – 2011. - №4. – С. 15. 14. Бородюк В. Методологічні принципи нової парадигми благоустрою населених пунктів / В. Бородюк, Г. Фролова // Економіка України. – 2011. - №10. - С. 65-70. 15. Ананьин О.И. Экономическая наука в зеркале методологии / О.И. Ананьин // Вопросы философии. – 1999. - №10. – С. 135-149.